

HERÉDI KÁROLY

Döglött akta

Milbacher Róbert: *Léleknyavalyák*. Magvető, Budapest, 2018.

„De bocsánat, kedves olvasó, kissé elragadott bennünket a philosophálási hajlam – miről jól tudjuk, hogy korántsem segíté kibomlani egy effajta kiseded bűnregény történetének szálait” (182).

A döglött akták kifejezéssel először az azonos címen futó, megoldatlan bűntények, lezáratlan nyomozások mappáit újraindító sorozat kapcsán találkoztam. A *Léleknyavalyák*kal való összevetés persze némileg fals képet adna, hiszen a tévésorozat legfőbb erőssége az atmoszférateremtés és a történetépítés volt, Milbacher Róbert regényében azonban nem ezek rendelkeznek centrálisnak mondható tétellel, még ha maga az alaptörténet egy ilyen döglött akta megnyitása körül bonyolódik is. Az elbeszélő (egy „reményvesztett romanticus” (163)) fenti, mottóvá emelt mondata nem kizárólag a narráció öndefiníciója, hanem érzékelteti a regény súlypontjai közötti feszültséget is. A bűnregény „kisedésének” hangsúlyozása a lehetséges krimiszöveget esszenciájától fosztja meg, miközben Milbacher Róbert regénye, pontosabban narrátora mégsem tud ellenállni a „philosophálási hajlamnak”. A fenti részlethez vezető úton nem mellékesen az unatkozó Hummel József nyugalmazott városi alkapitány addig szilárdnak hitt világlátása- és értelmezése is helyrehozhatatlan károkat szenved, miközben egy néhány évvel korábbi, egykor megnyugtató hanyagsággal lezárt ügy felgöngyölítésére tesz – nem hivatalos – kísérletet. Ha valakit kizárólag a regény által feldolgozott haláleset és annak irodalmi eseményné válása, végső soron szövegé íródása érdekelne, akkor elég Szilágyi Márton informatív és érzékeny tanulmányához fordulnia. Czákó Zsigmond öngyilkossága azonban még ilyen kontextusban is kevés anyagot biztosítana egy regény-

hez. Milbacher azonban nem kizárólag eszme- és kultúrtörténetileg dolgozza egybe anyagát, hanem kortárs (többek között ismeretelméleti) belátásokat is beépít szövegébe.

Az, hogy egy irodalomtörténész regényt ír (vagy regényíró irodalomtörténetet) a múltban sem volt egyedi, manapság sem példa nélküli (gondoljunk csak Szilasi László vagy Borbély Szilárd szövegeire). Lehet-e éles határvonalat húzni egy szerző tudományos munkássága és szépirodalmi tevékenysége között, ha a kettő tárgyául ugyanazt a korszakot választja? Vajon a közegbeli beágyazottság mennyire képes torzítani egy adott könyv befogadását, befolyásolni azt valamely irányba? Ezek a részben irodalomszociológiai kérdések (amelyek a regény közvetlen tárgyától sem idegenek) érintik az olvasóközönség körülhatárolhatóságát is. Mert bár a *Léleknyavalyák* tagadhatatlanul kitalált, megírt és okos szöveg, amelyben végig ott hullámzik az irónia és a sajtóságos humor, megoldásait láthattuk már, még ha Milbacher csavar is a posztmodern eszköztárán. A (szakmabeli) olvasó könnyen elcsábul a rejtett és elől hagyott nyomok, a célzottan anakronisztikus idézetek vagy a könyv kérdésfelvetéseinek jól interpretálhatósága miatt. Az eddig megszületett recenziók, kritikák többsége az értelmezésre helyezi a fókuszot, a bírálatok, értékítéletek nem hangsúlyosak. Még a fent már említett Szilágyi Márton is bonyolult retorika mögé bújtatja kritikáját, miközben számtalan tiszteletkört is tesz szövegében.

Az emlékezés, idő, boldogság, történelem, művészet, szabad akarat és determinizmus kérdései mind Hummelt, mind pedig az elbeszélőt érdeklő témakörök. Előbbi belső monológjain, töprengésein, utóbbi minieszékként funkcionáló bevezetőin, gondolatfutamain keresztül artikulálódik. Az efféle bölcséleti kérdésfelvetés mellett a regény a magyar krimi (fiktív) történetéhez is hozzáteszi a magáét. Az utószó „leleplezi” a talált szöveget: amely a Kisfaludy Társaság „kisdud bűnregény” pályázatára készült, az első magyar detektívregénynek tekinthető kézirat rekonstrukciójának kísérlete. Milbacher itt már saját nevét használva, (ál)-irodalomtörténeti tanulmányában Falk Miksának tulajdonítja a kéziratot (kár, hogy a Columbo alakjára kihegyezett poént lelővi). Milbacher úgy szól hozzá a magyar krimidiskurzushoz, hogy zárójellezi, felszámoltatja:

hiszen maga az elsőként megjelölt bűnregény (fiktív) rekonstrukciója is nélkülözi a bűnt, a bűnöst, pontosabban áldozat van, de bűnös nincs. Paradox módon mégis büntudatot olvas ki Szilágyi Márton Czakó környezetének hártási mechanizmusaiából a regényben is idézett dokumentumokban: „Az eddigiekben körülírt retorikai megoldások rendre felfoghatók úgy is, mint ennek a lelkiismeret-vizsgálatnak a terapeutikus kibeszélései vagy elhárításai” (SZILÁGYI 2005; 33). Hummel esetében is munkál a büntudat, és az elrendezés, beillesztés vágya, amellyel a 1847-es esetet saját értelmezési kereteibe próbálja iktatni. Mivel ezzel kudarcot vall, így idegen területre kell merészkednie: a nyugalmazott nyomozó ezért szépirodalmat olvas. Hummel kilép a dokumentumok, az akták biztonságából, hogy Czakó drámáin keresztül férhessen hozzá az író alakjához, lehetséges motivációihoz, karakteréhez. Az alkapitány „széptudományi” jártassággal, sőt érdeklődéssel sem rendelkezik, ezzel szemben úgy tekintett a „*reáliai* vagy *positív* tudományok fejlődésére, mint az emberiség boldogabb jövőjének zálogára” (20). Az összefüggések hálózatossága tehát Hummelt is valamiféle esztétikai tapasztalat felé kényszeríti, például az elolvasott nekrológokban is a romantika alapelveit fedezi fel, hiszen úgy látja, vég nélküli és parttalan vágyódás jellemzi őket. Hummel azon a véleményen van, hogy a vallás forradalom, olyan, akár a tudatmódosító, csupán ábránd. A drámairodalomban is az erkölcsjobbítás lehetséges mozzanatait értékelte. A segédkönyvtáros által előkeresett drámai művek referenciális olvasásával Hummel közelebb kívánt kerülni a megértéshez. Olvasásmódja arra a kérdésre keresi a választ, hol és hogyan van jelen a műalkotásban az alkotó. Reflexíven úgy vélekedik, hogy nehéz a drámából rekonstruálnia a szerző alakját, mert míg a regényt uralja az elbeszélő/elbeszélés, addig a dráma sokszólamúsága, eltérő beszélői okán nem tudni, ki a szerző valódi gondolatainak közvetítője.

Szilágyi Mártonnak a halálesetet feldolgozó, már idézett tanulmánya, mely a könyv egyik alapját is képezi, kiemeli a pusztán irodalomtörténeti kontextusból és annak irodalma íródását hangsúlyozza: „Éppen ezért Czakó halála – megdöbbentő és magyarázat nélkül maradt körülményei miatt – automatikusan és azonnal előhívhatta a halál tényét szöveggé

szervező igyekezetet; más szóval, gesztusként szinte azonnal az irodalom részévé avatódott” (SZILÁGYI 2005; 20). A Milbacher által rekonstruált fiktív kézirat több helyen is ezt az eljárást tükrözi: az irodalomba való megmerítkezés nem ad válaszokat Hummel számára sem, miközben ő maga is afféle rekonstrukcióként a fikcióval dolgozik: értelmezőként megpróbál valamilyen értelmet találni, elrendezni az eseményeket, jeleket. Czakó szövegesülő, medializálódó alakja elválaszthatatlan lesz mindettől, ahogyan a halálának egyik, a regényben is idézett beszámolója megmutatja: „a’ becses életet az irodalomnak visszaadni többé lehetetlen volt” (33). Czakó élete és halála is irodalom: szöveg és tett. Milbacher is Szilágyi megoldását követi. Szilágyi a korabeli nekrológokat és feldolgozásokat összeolvasva azt látja, hogy azok „látszólag Czakóról szólván, a valóságban azonban inkább alkotójuknak a halálhoz és/vagy az irodalomhoz fűződő viszonyát tematizálva” (SZILÁGYI 2005; 21) szólnak. Szilágyi tanulmányának egyik fő kérdése, hogy mi vált nyilvánossá. Ennek a nyilvánosságnak a lehetséges rejtekútjait írja tovább Milbacher. Az epilógusban pedig olyan fiktív dokumentumokat alkot, amelyek a szóbeszéd szintjén léteztek.

A kiválasztott történeti-politikai-kulturális szituáció – a forradalom előtti öngyilkosság, a forradalom leverése utáni nyomozás, majd a kiegyezés évében meghirdetett „pályázat” – kulisszái alapján látszik: Hummelt még ez a kor sem tudta igazán kimozdítani, mégis egyetlen, történelmileg jelentéktelen öngyilkosság, a nyomában keletkező zavar és a kilöttyenő kávé megzavarta világa eleddig szilárdnak tetsző határait. A Milbacher által kiválasztott történeti idő is felveti önnön dilemmáit: „kinek a birtokában van az igazság” (27). A Hummel Józsefek „tudták, mi a dolguk”, „tették, amit tenniük kell” (16) mondatokkal körülírható sziklaszilárd bizonyosság és az igazság letéteményesének megkérdőjeleződése, vagy egyáltalán az igazság kategóriájára irányuló figyelem szükségszerűen hordozza a rákérdezés dramaturgiáját is. A regény főhősének karakterábrázolásához Milbachernek csak kevés forrás állt rendelkezésére, így a megalkotottsága is hangsúlyosabb (a legkézenfekvőbb itt a krimi műfaji kódjait érvényesíteni). A *Léleknyavalyák*ban megalkotott Hummel szenvedélyes archiváló volt: az évenkénti mappa jelzésértékűen vékony

1847-ben, a nagy változásokat hozó időszakot megelőző nyugalom hordozója ez a dosszié. Hummel archiválási szenvedélye összeolvasható a narrátor azon gondolatfutásával, amelyben az emlékezés, a múlt felidézése is komoly szellemi erőfeszítést igényel: „a felejtés nélkül nem volna lehetséges éldelni a jelen mindennapjait, hiszen a múlt folyamatos és tolatkó jelenléte lehetetlenné tenné az állandóan újraképződő, majd emlékké váló események befogadását” (30). A szertartásos, merev, feyelmezett, konzervatív és konformista figura rögeszmésen kutatni kezdi Czakó halálának józan ésszel, logikusan kikövetkeztethető magyarázatát. És bár megváltozott viselkedése többekben is értetlenkedést vált ki, nem az értelmezés felé fordulnak (például a portás vagy Lőr, az inas), hanem mindössze megjegyzik Hummel furcsaságát. Ő maga cselekvő, gondolkodó karakter, a többiek csupán kötelességüket végzik, az alkapitány viszont kimozdul abból a bizonyosságból, amelyet a radikális forradalmi események sem tudtak megingatni. Az alkapitány nyomozói módszere a lényegi és járulékos elemek elkülönítéséből áll, amely során „az egykori történet többosztű valóságsegmentumok metszeteként hozza újra létre” (34). Meggyőződése az volt, hogy „nem maradhat a világban meg nem értett jelenség” (36). A megismerő folyamat során ezért Hummel a „mysticizmus és iracionalitás daemonában” (36) jelölte ki egyik akadályát. Az elbeszélő kommentárjai kiemelik Hummel rögeszmességét, amely bár szellemi és nem érzelmi indíttatású, végső soron ugyanolyanná lesz, akár a viharos szenvedélyek. Kajánul jegyzi meg emiatt a narrátor, hogy bár a „rationalitás” felől jut következtetésre, valójában Hummelt is elragadják az érzelmei.

A regény archaizáltnak megalkotott nyelve nem válik zavaróvá, olykor azonban megköveteli a befogadó türelmét. Kiérezhető a megalkotott nyelv látgításának szerzői intenciója, ahogyan az első oldalakon is már otthonosan helyezi el az olvasót a „kit-kit nyugalomba”, „áztatta volna annyi honfivér” (7) sorokkal. A változatos szövegek közötti utalásokon túl a nyelvi regiszterek, rétegek finom, olykor parodisztikus keverése („a hírlapok hosszabb-rövidebb tudósításának kivágás útján foganatosított összegyűjtésében realizálódhatott” (29)) mégis arról tanúskodik, hogy a szöveg nem akarja újraalkotni a korabeli nyelvet, hanem annak alapján

sajátot modellál. Az elbeszélő szerteágazó érdeklődése (történetbúvár, embervizsgáló és pszichológ nézőpontjait is említi), akárcsak Hummelé (legalábbis szóban) a tényekre alapszik: „semmit hozzá ne tegyünk vagy el ne vegyünk a történetekből” (9). Mindeközben az elbeszélő saját magát adagolja hozzá a történethez, hiszen rajta keresztül szűrődik át minden történés, a saját és az alkapitány gondolatfutamai is. A mindentudó elbeszélő a regény történetének jövő idejéből beszél: Hummel el nem készült visszaemlékezéseit is említi. Világlátásában is észrevehető a térbeli és időbeli távolság. Az alkapitány egyik ismerősének, Jakabfynak a nők iránti előítéletei miatt szinte magyarázkodni kényszerül, akárcsak a férfitársaságok trágár nyelve okán.

Korábban már említettem, hogy Hummel logika uralta világa hogyan veszít érvényességéből. Mindezt azonban némileg érdemes árnyalnunk. Hiszen úgy tűnik: az alkapitány valójában annak lehetőségétől rémült meg, hogy lehetséges olyan logika, amelynek végeredménye, konklúziója az önelveszejtés. Hummelnek a világ szabályokkal leírható kerete nyitja meg a szabadság utópisztikus lehetőségét. Az élet végpontja megválasztásának szabadsága a szabadságkultusszal kapcsolja össze. Számára a személyes szabadság kultusza ez, amelyben az egyén nem a közösség tagjaként él elsősorban. Mégis kimondja, és azonnal meg is retten attól a gondolattól, hogy „az emberi méltóság talán megmaradt utolsó eszköze a kényszerű teherként kapott élet önkéntes elvetése, azaz maga az autochiria, mi így a szabadság egyetlen záloga is egyben” (140–141). Annyira logikusnak tetszik előtte saját gondolatmenete, hogy nem talál benne hibát. A kötelességszerűen felbukkanó megismerő szándék és a nyugalmanak megőrzését szolgáló önvédelmi mechanizmus küzdelme is ez.

A *Léleknovavalyák* egy többrétegű, ismeretelméleti kérdéseket (is) feszegető, intellektuális regény: a 19. század közepének gondolkodását, világát és a jelenkori gondolkodást is tükrözi. Összességében azonban mintha ebből a regényből is hiányozna az, ami a kortárs próza jelentős részéből: éspedig a kockázatvállalás. A posztmodern technikai fogások közhelyszerűvé válnak. A korról felvonultatott impozáns tudásanyag ellenére, a korban érvényes gondolkodási sémák és érvényes gondolatok

megjelenítésének dacára, illetve mindezek miatt az elbeszélői hang mögött folytonosan átüt a szerzői tónus és tudományos érdeklődés. Milbacher Róbert regénye mégsem példatár vagy történeti korrajz, sem a posztmodern belátások füveskönyve. Saját tétjeit viszont megteszi, vállalásait beváltja, mindezt az arányok megtartásával. Sok más mellett ezt is érdemes értékelni.

IRODALOM

SZILÁGYI Márton (2005): „sötét halálával az öngyilkolásnak...” (Czakó Zsigmond halála). *Irodalomtörténet*, 1., 20–42.

SZILÁGYI Márton (2018): Egy öngyilkosság anatómiája. *Jelenkor*, 9., 1005–1009.